

Samo Rugelj

Knjiga in založništvo v digitalni dobi

S prihodom računalniških in digitalnih tehnologij v knjižno založništvo se je marsikaj začelo spreminjati. Najprej je to vplivalo na proces produkcije knjižnih in drugih tekstov, od urejevalnikov besedil, ki so pisanje v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja prenesli s papirja na računalnik in v vse večje diske za shranjevanje informacij, potem pa se nadaljevalo z optimiziranjem računalniških programov namiznega založništva, ki so omogočali tehnično korekten prelom knjige v domači delovni sobi. Vzporedno je potekala vpeljava taistih tehnologij v tiskarstvo, kar je v končni fazi omogočilo e-vnos za tisk prirejenih računalniških datotek neposredno v tiskarski stroj. Vse te tehnologije so začele zelo zniževati produkcijske stroške knjige. Miha Kovač v svoji knjigi *Never Mind the Web* (2008) tako navaja, da so po svetu povprečne knjižne naklade posameznega naslova sredi petdesetih let obsegale od sedem do petnajst tisoč izvodov, v devetdesetih pa so se zelo znižale, obenem se je drastično povečalo število izdanih naslovov. Poprejšnji čuvaji ob vratih v svet knjige, uredniki in prodajne službe, ki knjižnih naslovov brez dovolj visokega tržnega praga kratko malo niso spustili v realizacijo, so namreč izgubili nekaj moči, saj si je knjigo lahko po novem natisnil in jo izdal skoraj kdor koli. Res pa je, da so uredniki in prodajne službe večinoma še vedno ljudje, ki znajo detektirati ustrezno knjižno vsebino potencialnih knjižnih uspešnic, hkrati pa so izbrani naslovi v fazi produkcije, distribucije knjig in promocije deležni ustrezne podpore, zato se je njihova funkcija zaradi korporativizacije in konglomerizacije pri produkciji ter tudi pri distribuciji in knjigotrštvu preusmerila v iskanje manjšega števila knjig, a teh donosnejših. Neodvisne in iz večjih sistemov izključene knjigarne so začele propadati, specifičnim knjižnim naslovom je bila s tem odrezana pot do normalne knjižne distribucije in tu so se kot naročene pojavile spletne knjigarne, knjižne prodajalne z neskončnimi tekočimi metri knjig, ki so z elektronskimi iskalniki usmerjale oziroma

sugerirale podobne knjižne naslove oziroma po izdelanem kupčevem profilu predlagale najustreznejše nove naslove. Tako ni neobičajno, da spletne knjigarne tudi četrtno letnega prihodka ustvarijo s knjigami, ki jih v skladu s teorijo dolgega repa Chrisa Andersona, predstavljeno v istoimenski, lani tudi pri nas prevedeni knjigi, prodajo zgolj v enem izvodu (na leto). Vse to je peljalo k naslednjemu in morda za tiskano knjigo tudi zadnjemu koraku, torej v prenašanje elektronskih verzij tekstov neposredno v elektronsko knjigo (e-knjigo), kakršna je nastala – z različnimi lastnostmi, sposobnostmi in omejitvami – po letu 2000. Jeff Gomez v svoji knjigi *Print is Dead* (2008) trdi, da ljudje čedalje več berejo z zaslonov, monitorjev itn., da je sedanost vse bolj povezana s pretakanjem bralnih podatkov na domači zaslon oziroma z interaktivnim odzivanjem na prebrano na zaslonu in da se bodo nove, mlajše generacije čustveno počasi odmaknile od knjige (in tiska nasploh) kot fizičnega proizvoda, tako da bo tiskana knjiga sčasoma izumrla. Tretje tisočletje knjigam, založništvu, knjigotrštvu in knjižničarstvu s svojo digitalizacijo prinaša nove izzive, priložnosti, pa tudi omejitve. Poglejmo si na kratko nekaj možnih smernic razvoja v bližnji prihodnosti na tem področju.

Produkcija in distribucija knjig

Čeprav knjiga še vedno dominira v klasični tiskani obliki, je njena produkcija od začetnega raziskovanja, iskanja gradiva, pisanja (tipkanja) pa prek preloma, korektur, lekture, priprave za tisk itn. do končnega natisa že povsem digitalizirana, zato lahko rečemo, da so založniki, kot pravi Kovač v svoji knjigi *Od katedrale do palačinke* (2009), že “digitalizirali ves z njo povezan proizvodni in trženjski postopek”, kar pomeni, da je “razen tega, da je natisnjena na nosilcu iz papirja, v celoti izdelana s pomočjo digitalne tehnologije, prek spleta pa jo tržijo na podoben način kot digitalne glasbene datoteke”. Kovač postavlja celo tezo, da je digitalno tiskana knjiga po svojih tržnih in proizvodnih lastnostih v resnici elektronska knjiga, in to prav tista elektronska knjiga, za katero so sredi devetdesetih let nekateri tako zavzeto napovedovali, da bo izpodrinila tiskano knjigo. “Tisk po naročilu” (tudi tisk na zahtevo ali sprotni tisk) v zadnjih desetih letih omogoča produkcijo majhnega števila izvodov, kar omogoča izdajanje knjižnih naslovov, ki v klasičnih časih ne bi imeli možnosti izida, na kar opozarja John B. Thompson v svoji knjigi *Books in the Digital Age* (2005). Hkrati tisk po naročilu omogoča enostavno ponatiskovanje že razprodanih knjižnih naslovov in s tem podaljševanje njihovega življenjskega cikla, kar

je podrobno predstavil Morris Rosenthal v svojem delu *Print-On-Demand Book Publishing* (2008). Možnost elektronske, torej digitalne distribucije vsebine odpira nove možnosti, saj tisk na zahtevo "v navezavi na spletno knjigarno in na založnikov digitalni arhiv ponuja možnost, da ostanejo vse izdane knjige vedno na zalogi, ne da bi jih bilo založniku treba tudi fizično skladiščiti, kar pomembno povečuje tržne možnosti založnikov in hkrati zmanjšuje njihove režijske stroške", kar ugotavlja tudi Kovač. Seveda v tem primeru še vedno ostaja problem distribucije, kar skuša na svoj način rešiti, denimo, podjetje On Demand Books LLC, ki je razvilo Espresso Book Machine, poseben stroj za tisk na zahtevo, ki naj bi stal na javnih mestih in naj bi tristo strani dolgo mehko vezano knjigo, potem ko jo kupec na zaslonu poišče v spletnem katalogu in naroči, zmožen natisniti, zvezati in obrezati v nekaj minutah. Seveda bi moral biti tak stroj tako ali drugače povezan s knjižnimi katalogi vseh večjih založnikov ali s spletnim veletrgovcem, kakršen je Amazon, to pa v tem trenutku še vedno zastavlja velike tehnološke in logistične probleme. Poleg tega bi moralo biti ustrezno urejeno tudi varovanje avtorskih pravic, saj bi bilo treba ob in po prenosu digitalne datoteke v knjižno obliko poskrbeti za to, da se te ne bi nepooblaščno razmnoževale. Tovrstni razvoj sloni na predpostavki, da bo tiskana knjiga tudi v prihodnosti ostala temeljni medij za prenos knjižne vsebine, seveda pa še ni jasno, ali bo v prihodnosti prevladal (kot ga je poimenoval Kovač) "hibridni model", ki bi "prednosti digitalnega in klasičnega založništva združil v elektronsko dostopni tiskani knjigi" in tudi malim založnikom ob večji inovativnosti zaradi večje demokratičnosti omogočil bolj enakopravno kosanje s knjižnimi konglomerati, ali pa se bo razvoj založništva morda prevesil v t. i. postgutenbergovski model, torej s takim ali drugačnim trženjem e-datotek kot nadomestkom za tiskano knjigo.

Branje in kupovanje knjig

Glede na uspeh digitalizirane glasbe, televizije in filmov, ki so proti plačilu na voljo na internetu, ni presenetljivo, da si tudi založništvo po svoje prizadeva slediti novim smernicam in začenja v svoj poslovni model vključevati digitalno distribucijo elektronskih knjižnih vsebin. Tako čedalje več klasičnih knjigarn ponuja digitalne bralnike, spletne knjigarne pa elektronske različice tiskanih knjig, kljub temu da je za zdaj ključna omejitev digitalnih bralnikov njihova visoka cena, ki tudi razmeroma redkim intenzivnim bralcem-kupcem knjig še vedno zbuja pomisleke

ekonomske narave. Na področju digitalnega branja in kupovanja knjig je za zdaj najbolj izdelan in poslovno domišljen proizvod Amazonov bralnik kindle, ki se mu je v začetku leta 2009 pridružil kindle 2, za njim kindle dx, in letos še kindle 3, prodaja pa ga knjigotržec, ki je hkrati tudi največji spletni knjigar. Bralnik, ki deluje in omogoča pretok e-verzij knjig prek mobilnega omrežja, prodaja prav podjetje, ki za zdaj ponuja največ knjižnih naslovov v ekskluzivnem bralnem formatu "kindle" na Amazonovi spletni strani. Hipotetično je torej mogoče, da se bo Amazon v prihodnosti prelevil v založnika knjig, ki bi jih prodajal in distribuiral neposredno v svoje bralnike.

Stephen Bury, vodja oddelka evropske in ameriške literature v Britanski knjižnici, je bil sredi leta 2009 prepričan, da je trg knjig, ki so nam na voljo na svetovnem spletu, na prelomnici: "Trenutno je na svetu kak milijon kindlov in četrto milijona Sonyjevih bralnikov. To je le majhen delež glede na število prebivalcev planeta." Pri tem je navajal naslednje prednosti pred tradicionalnimi knjigami: "Zapomnijo si, kje ste ostali ob zadnjem branju, tako da vam ni treba vihat listov – gre za virtualni bralni zaznamek. Če ne vidite dobro, pritisnete na gumb in črke se povečajo." Nalaganje knjig je tako preprosto kot pri glasbenih predvajalnikih datotek mp3. Da pa ta moderna elektronska naprava drugim ne sledi po tem, da bi bila igračka mlajših generacij, je ugotavljala Julie Howkins iz britanske podružnice verige knjigarn Borders (ki je medtem sicer propadla) in trdila: "Večino elektronskih knjig kupijo ljudje, starejši od 55 let, ki imajo nekaj odvečnega denarja. Založniki so začeli dojemati, da je to tržna niša, a trenutno smo še daleč od tega, kar se je z Applovimi predvajalniki ipodi in servisom itunes zgodilo v glasbeni industriji. Pri iskanju knjig po internetu nikoli ne bomo doživeli tistega vznemirjenja kot pri brskanju po policah knjigarn, poleg tega bomo le redko po naključju opazili knjige, za katere prej sploh nismo vedeli, da obstajajo." Milan Matos je v intervjuju ob koncu svojega vodenja Mladinske knjige sredi leta 2009 dejal, da se bo tudi e-knjiga, tako kot vse novosti, uveljavila v nekaterih segmentih založništva. Po njegovem bo priročna za faktografska dela, različne zbirke podatkov in krajše tekste. Seveda pa bo po njegovem knjiga v sedanji obliki še dolgo obstala ne glede na e-knjigo, saj je poslovni model za slednjo vprašljiv še celo na velikih jezikovnih trgih (razen angleščine, ki na tem področju že doživlja razmah), kaj šele na manjših, med katerimi je tudi Slovenija. Ima pa e-knjiga predvsem velike prednosti v logističnem smislu in gotovo bo prej ali slej v nekaterih segmentih tudi poslovno uspešna.

Eden pomembnih argumentov, ki za zdaj govori proti skorajšnji prevladi e-knjige, je visoka cena elektronske bralne naprave (t. i. bralnika), saj ta stane nekaj sto dolarjev (za kindle je bilo poleti 2010, denimo, treba odšteti od 190 do 500 dolarjev) in je ekvivalentna nekaj desetim broširanim knjigam, kar je število knjig, ki jih celo soliden bralec prebere komaj v nekaj letih. E-knjiga za zdaj še ni cenovno atraktivna, saj si je poleg bralne naprave za samo branje treba priskrbeti še elektronsko verzijo knjige, ki je (recimo pri Amazonu) sicer približno polovico cenejša od tiskane, a še vedno predstavlja precejšen dodatek k ceni bralne naprave. Poleg tega je fizično veliko manj odporna, z njenim morebitnim uničenjem naenkrat izgubimo celotno knjižnico (ki jo pri Amazonu z nakupom nove naprave lahko sicer avtomatično spet pridobimo), od tiskane verzije pa se razlikuje tudi po tem, da ne omogoča delitve na manjše enote in s tem posojanja knjig, saj lahko posodimo zgolj svojo celotno elektronsko knjižnico. Ob tem so založniki oziroma prodajalci elektronskih bralnih naprav pri prvotnem posredovanju elektronske knjige na trg najbrž naredili napako, saj so napravo, kot so pokazale in še kažejo promocijske akcije za bralnike e-knjig, pozicionirali kot nadomestek knjige ravno tam, kjer smo ljudje najbolj navezani na klasično podobo knjige, torej pri romanih oziroma pri leposlovju. (Slovensko knjižno založništvo za zdaj prihaja na trg elektronskih knjig stopicljaje, nekaj več jih najdete zgolj na Ruslici, Večerovi založbi elektronskih knjig. Kot nakazujejo sedanje strategije največjega slovenskega založnika Mladinske knjige, bodo v njihovi začetni ponudbi predvsem aktualne bralne uspešnice, medtem ko njihova spletna knjigarna ob nakupu bralnika kot prednaloženo čtivo ponuja klasično slovensko leposlovje, ki je s stališča avtorskih pravic že v javni domeni. Se pa zna to morda kmalu tudi spremeniti.) Veliko bolj smiselno bi bilo, da bi e-knjiga pri uporabniku najprej zaživela predvsem kot uporabni priročnik, torej brkljalnik in brskalnik po slovarjih, enciklopedijah itn., nakup leposlovja pa bi sledil sam po sebi, pogosto impulzivno. V Ameriki skušajo e-knjige intenzivno promovirati na fakultetah, saj so se v času, ko je nastajalo to besedilo, tam začele pojavljati ideje, da bi imeli študentje v eni napravi shranjeno celotno študijsko gradivo posameznega letnika (ameriški študijski sistem je namreč tak, da študentom v študijsko gradivo fotokopirajo in skombinirajo poglavja različnih knjig, za kar so univerze plačevale precej visoko licenčnino, zdaj pa naj bi bila ta vsebina v digitalnem formatu shranjena v e-bralnikih, ne pa več na prenosnikih, kot je bila praksa v zadnjih letih).

Vsemu povedanemu za zdaj pritrjuje tudi praksa. Kljub za zdaj naj-uspešnejšemu Amazonovemu e-bralniku kindle spletne knjigarne še

vedno prodajajo predvsem tiskane izdaje knjig. Zdi se, da se e-zgodba na področju knjig v zadnjih letih vseeno razvija veliko počasneje, kot bi pričakovali glede na predvidevanja Jasona Epsteina, ki je v svojem delu *Založniške zgodbe* že leta 2002 založniški industriji napovedal tehnološko revolucijo zaradi elektronske distribucije knjig.

Pri tem vprašanju so najbrž poučni nauki iz filmske industrije, ki kažejo, da se je film ob mnogo napovedih propada z vedno novimi prilagoditvami še bolj stabiliziral v zavesti porabnikov. Glede domače rabe je filmska industrija hitro spoznala, da je za prodajo “nosilcev videovsebin” nujno, da ima predvajalnik čim več uporabnikov. Tako so kupcu ob nakupu že nekaj filmov v novem digitalnem videoformatu blu-ray subvencionirali nakup predvajalnika.

Vsekakor ni računati, da bodo ljudje na veliko kupovali in brali e-knjige, dokler so redki med njimi lastniki bralnikov. Vendar pri e-knjigah do poletja 2010 ni bilo opaziti izrazite želje, da bi bralno napravo, denimo Amazonov kindle, čim prej dobilo v last in/ali posest čim več ljudi. Glavni razlog je bil najbrž v tem, da elektronske knjige za zdaj ne omogočajo vzpostavitve poslovnega modela, ki bi producentom vsebine, torej založnikom in avtorjem, omogočal boljše in uspešnejše poslovanje. Na papir natisnjena knjiga kljub navidezni zastarelosti namreč ponuja še vedno zelo učinkovit poslovni model, ki omogoča pokrivanje stroškov ustvarjanja, produkcije, promocije, distribucije in prodaje knjige, poleg tega učinkovito onemogoča piratiziranje digitalno shranjene vsebine, za nameček pa je obrabljiva in torej nakup ne izključuje nadaljnjih. Seveda obstajajo poskusi preseganja tega modela. Znani “uspešničar” Stephen King je na primer že pred leti na različne načine uporabil splet pri objavi svojih romanov in tako zaobšel vso založniško verigo od urednika do knjigarne, a je bil, kot trdi Kovač, tudi njegov “internetni honorar,” kljub temu da gre za enega najbolj znanih svetovnih žanrskih piscev, precej nižji od tistega, ki ga sicer prejme za tiskane izdaje svojih del. Pri tem dodatnih prihodkov od prodaje pravic za prevode v tuje jezike (tu govorimo o tiskanih izdajah njegovih knjig) niti ne upoštevamo, kar ugotavlja Iain Stevenson v članku *Harry Potter, Riding the Bullet, and the Future of Books* (2008). Tako vpeljava elektronske knjige v založništvo napovedujejo prihodnost s počasnejšim tempom, ki ga omejujejo tudi možna spremenljivost samega teksta v digitalni obliki – ustaljenost, fiksiranost in torej zanesljivost besedila ostajajo pomembne prednosti tiskane izdaje. Nenazadnje je treba pri tiskani izdaji upoštevati še komercialno dejstvo, da čas pokvarljivemu blagu, če je dobro hranjeno, ne škoduje, ampak se s časom njegova vrednost še viša. Tako je bilo dan po volilni zmagi

Baracka Obame v ZDA marsikje težko priti do tiskanega izvoda kakega dnevnega časopisa, čeprav so nekatere vodilne ameriške časopise natisnili v dodatnih več sto tisoč izvodih. Niso bili namreč redki, ki so za spomin ali poznejšo dobičkonosno preprodajo kupili po nekaj (sto) izvodov svojega stalnega časopisa. Ljudje so celo stali pred tiskarnami in čakali na še vroče izvode. Tako so Američani otipljivo odgovorili na vprašanje, ali tisk res izumira in ali se je v prihodnosti res tako bati prevlade elektronskih medijev in elektronskih knjig. Tudi tu je namreč obveljal argument nespremenljivosti, ki gre v prid tiskani knjigi. Če nam elektronsko podajanje vsebin omogoča takojšnje odzivanje na aktualno dogajanje in lahko virtualni enciklopedični mediji, kot je denimo Wikipedija, s popravkom posameznega gesla na podlagi novih informacij zelo hitro spremenijo njegov dosednji pomen, je ena najbolj čvrstih lastnosti tiskane verzije informacije ravno v tem, da je dokončna, da se ne da več spremeniti in da lahko zaradi tega posreduje informacijo, kakršna koli že je, pravilna ali napačna, prihodnjim rodovom. Slabost interneta in digitalnega posredovanja informacij je po tej logiki namreč ravno to, kar imajo nekateri za njegovo prednost: možnost nenehnega spreminjanja.

Ob predpostavki, da je treba podobne elektronske naprave menjavati na približno dve do tri leta, se za zdaj le specifičnim uporabnikom izplača investirati v nakup tovrstne bralne naprave, zato ne gre računati, da bi elektronski bralniki v kratkem postali prevladujoča oblika branja. Tudi napovedi, da se bodo bralniki močno pocenili, so po mnenju Kovača vsaj za nekaj časa še precej neosnovane, saj za zdaj na knjižnem trgu ni nikogar, ki bi se mu izplačalo ceno bralnikov "subvencionirati", podobno, kot je v zameno za večletno naročnino omogočen ugoden nakup mobilnih telefonov. Založniki najbrž ne bodo pripravljene omogočati ugodnega nakupa digitalnega bralnika, saj bralci v skladu z zgodovinsko tradicijo niso pripravljene plačevati mesečne "naročnine" na e-bralnik, dodatno plačevanje "po naslovu" pa bi lahko koristilo založniški konkurenci. Podobno velja za knjigotržce, ki se jim ne izplača financirati nakupa, saj bi kupec bralnika lahko knjige kupoval tudi drugod, poleg tega so klasični knjigotržci s svojim poslovnim modelom še vedno vezani na prodajo klasičnih tiskanih knjig.

Vseeno pa vsako leto prinese spremembe in razvoj na tem področju. Tako je na ameriškem knjižnem trgu jeseni 2009 svoj elektronski bralnik *nook* predstavila knjigarniška veleveriga Barnes & Noble, ceni obeh modelov nooka pa sta se sredi leta 2010 že spustili pod 200 dolarjev (cenejša različica, ki deluje v okolju brezžičnega interneta, je po znižanju stala "samo" še 149 dolarjev). Na to je nekaj dni pozneje odgovoril tudi

Amazon, ki je ceno osnovnega kindla z 249 dolarjev spustil na 189 dolarjev. Razlog za te cenovne prilagoditve je bil seveda tudi Applov ipad, nova multimedijska naprava tega tehnološkega inovatorja, ki jo je tržišču ponudil v začetku aprila 2010 (kot pri nooku sta na voljo tako model za uporabo v brezžičnem internetnem okolju in model, ki je poleg tega uporaben tudi v okolju mobilnega omrežja), cene se gibljejo med 499 in 829 dolarji. Ipad je sicer težji od običajnih e-bralnikov, ima svetleč zaslon, ki je lahko precej neprijeten za branje daljših tekstov (knjig), vendar gre za napravo, ki omogoča pretakanje različnih plačljivih medijskih vsebin, od časopisov in revij do knjig, s čimer naj bi založnikom omogočala prihodkovno donosno razširitev v "zaslonsko" založništvo ter zaračunavanje medijskih vsebin na spletu, kjer so bile tovrstne informacije do zdaj na voljo pretežno zastoj. Poleg tega na ipadu lahko gledate filme, brskate po spletu, odgovarjate na elektronsko pošto itn., kar predstavlja svojevrstno nadgradnjo obstoječih e-bralnikov. Trg se je na ponudbo ipada zelo pozitivno odzval, saj so pri Applu v prvih treh mesecih prodali več kot tri milijone naprav in nakazali, da je to področje še kako pripravljeno za nove inovativne proizvode, tudi če so ti dražji. Hkrati prodajna medijska ponudba v Applovi trgovini, predvsem na področju časopisov in revij, sproža mnogo nadaljnjih vprašanj glede izbora medijev in vsebin, ki bodo na voljo, saj vse večja Applova moč s seboj prinaša tudi možnosti cenzuriranja medijev itn. Digitalizacija knjižnih vsebin se torej še naprej dinamično razvija, za zdaj še posebej na ameriškem knjižnem trgu, kar beležijo tudi največji ameriški založniki, ki so leta 2009 iz tega naslova že imeli občutnejše prihodke, ki se počasi bližajo desetini celotnega prihodka. Razvoj elektronskih vsebin bo na "manjših" jezikovnih trgih, kot sta denimo francoski in nemški, gotovo potekal veliko bolj zadržano, zaradi česar se utegne na knjižnem področju zgolj še pospešiti angleški jezikovni imperializem, saj se bodo inovativni kupci knjig, ki bodo najhitreje posegali po e-bralnikih, še bolj orientirali na prej in bolj dostopno elektronsko anglosaksonsko knjižno ponudbo.

Shranjevanje podatkov iz knjig

Ni še povsem jasno, v katero smer se bosta razvijala distribucija in konzumacija poskeniranih vsebin starejših knjig. Google, največji spletni iskalec na svetu, se že nekaj časa ukvarja z digitalizacijo knjig; po letu 2004 je tako poskeniral že več kot deset milijonov knjižnih naslovov, v začetku leta 2009 pa mu je uspelo, da se je z združenjema ameriških

pisateljev in založnikov pogodil glede dovoljenja za skeniranje knjig, za katere še veljajo avtorske pravice. Vse več digitalnih storitev ponujajo tudi knjižnice. Londonska Britanska knjižnica je že sklenila projekt, v katerem je digitalizirala več kot sto tisoč knjig iz 19. stoletja. Seveda pa je projekt londonske Britanske knjižnice in drugih podobnih ustanov precej manjši v primerjavi s projektom Google Book Search. Ne glede na obsežnost Googlovega zbiranja in nabiranja informacij naj bi njihova baza podatkov leta 2006 predstavljala šele pet odstotkov vseh informacij, ki jih želijo zbrati. Strateški cilj Googla naj bi bil "posedovanje vseh dostopnih informacij", kar trdi Randall Stross v svoji knjigi *Planet Google* (2008). Svoje k digitalni ponudbi knjižnih vsebin dodajajo tudi prostovoljne iniciative, kot je, denimo, spletna stran najstarejše digitalne knjižnice Project Gutenberg, kjer ste lahko sredi leta 2010 brezplačno dobili že več kot 32.000 knjižnih tekstov, ki so prosti avtorskih pravic. Nekaj se na tem področju s projektom Digitalne knjižnice Slovenije dLib, ki že vsebuje več kot tisoč knjižnih naslovov in kar nekaj letnikov različnih revij, dogaja tudi pri nas.

Problem shranjevanja podatkov kljub ali pa ob razmahu informacijskih in digitalnih tehnologij v zadnjih desetletjih ostaja še naprej aktualen, saj so, kot ugotavlja Umberto Eco v svojem članku *Minljivost nove tehnologije* (2009), če gledamo zadnjega pol tisočletja od Gutenbergovega izuma tiska, preživeli številni primerki tiskane knjige, vendar le tisti, narejeni iz papirja ali iz krp. Sredi 19. stoletja so proizvajalci prešli na papir iz lesne kaše, ki ima življenjsko dobo okoli 70 let, kar kažejo časopisi ali knjige iz povojnega obdobja, ki se ob pregledovanju in listanju že drobijo, če niso hranjeni v prav posebnih razmerah. Zato zadnja leta pospešeno proučujejo različne načine in sredstva za ohranitev knjig v knjižnicah. Ena od možnosti je, da bi vso vsebino prenesli v elektronski medij. To seveda povzroča nove težave. Vsi mediji za prenos in ohranjanje podatkov, od fotografij do filmskih trakov, od diskov do ključkov USB, imajo krajšo življenjsko dobo od tiskanih knjig. Življenjske dobe nekaterih medijev, denimo gibkega diska oziroma 5,5-palčne diskete, nismo imeli niti možnosti preizkusiti, saj jo je hitro izpodrinila trda različica (CD in DVD), ta pa že prepušča prostor ključku USB za večkratno uporabo. Izginotje zastarelih medijev je spremljalo tudi izginotje naprav, na katerih jih je bilo mogoče prebrati. Kdor vseh podatkov, "shranjenih na starih medijih, vsaka dve ali tri leta ni prenesel na nove, kar bi potem moral početi v nedogled, jih je izgubil za vedno, razen če ni napolnil svoje kleti z več zastarelimi računalniki, s po enim za vsak izumrli medij". Za mehanske, električne in elektronske medije vemo, da hitro zastarijo, ali pa vsaj ne

vemo, kako dolgo se bodo obdržali. Poleg tega so podatki razmeroma nestabilni. Že nenadno nihanje električne napetosti, udar strele itn. je lahko dovolj, da se razmagnetijo skoraj vse oblike elektronskih podatkov. Če je preskrba z električno energijo prekinjena, do računalniških dokumentov sploh ni mogoče priti. (Vprašanje ni zgolj hipotetično: vemo, da traja ciklična ledena doba po cca 90.000 let, obetajo pa se seveda še druge vrste možnih neprijetnih scenarijev, ki utegnejo razmagnetiti podatke, npr. jedrska vojna.) Če računalnik pade z zadostne višine, bodo podatki v njem skoraj zagotovo izgubljeni, kar za klasično tiskano knjigo seveda ne velja.

Eco tako trdi, da so sodobni mediji za shranjevanje podatkov glede na relativno nestabilnost in kratkotrajnost očitno nastali predvsem zato, da bi podatke posredovali, in ne toliko zato, da bi jih ohranjali. Tiskana knjiga je po drugi strani že dolgo najpomembnejše sredstvo za širjenje podatkov, pa tudi za njihovo shranjevanje. Možno je, da bo čez nekaj stoletij, ko bodo vsi elektronski mediji za shranjevanje razmagneteni, podatke iz preteklosti mogoče dobiti le iz natisnjene gradiva, med sodobnimi natisnjenimi knjigami pa bodo preživele le tiste, natisnjene na kakovostnem, nekislem papirju. Brez dvoma se bo velik del tiskane vsebine preselil tudi v elektronsko in digitalno obliko, a za zdaj še ni medija, ki bi zapisane podatke shranjeval bolj kakovostno in trajno, kot jih shranjuje tiskana knjiga. Kot pravi Umberto Eco: "Na prenosnem trdem disku imam shranjene svoje izvode največjih literarnih mojstrov in zgodovino filozofije; kadar iščem navedek iz Danteja ali Summe Theologice, je to veliko pripravneje, kot da bi vstal in z najvišje police vzel zajetno knjigo. Vseeno pa sem vesel, da so te knjige še vedno na mojih policah, saj je to varovalo za primer, če bodo elektronske naprave odpovedale." Digitalna sedanost je tako prinesla bolj razvito in boljšo tehnologijo, hkrati pa je povzročila, da so v tej obliki zapisani podatki fizično veliko bolj ranljivi, kot so bili do zdaj. Zato se bo tiskana oblika njihovega shranjevanja in kupovanja gotovo ohranjala tudi naprej.

(Tekst je predelan odlomek iz knjige *Za vsako besedo cekin? – Slovensko knjižno založništvo med državo in trgovom*, ki bo jeseni izšla pri Cankarjevi založbi.)